

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Bakalářská práce

Bc. Hana Barylová

Psí víno Anny Blažíčkové

Psí víno by Anna Blažíčková

Praha 2014

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Wiendl, Ph.D.

Poděkování:

Děkuji docentu Wiendlovi za vedení bakalářské práce a doktoru Špiritovi za doporučení tématu. Ráda bych také poděkovala své rodině a přátelům za podporu v době studia.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 18. srpna 2014

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt (česky)

Předmětem této bakalářské práce je literárněvědný rozbor novely Anny Blažičkové *Psí víno*. Ve čtyřech kapitolách se postupně zaměřujeme na výstavbu textu (formální členění, koherenci textu a základní kompoziční postupy), jazykové prostředky (stylistické, syntaktické, lexikální a morfologické roviny), pojetí postav (druhy postav, způsoby vnitřního a vnějšího popisu, realizace tématu prostřednictvím postav) a téma (tematizace rodiny, ztráty a práce). Práce si klade za cíl prostřednictvím literárněvědného rozboru odhalit a představit základní stavební a tematické prvky novely.

Abstract (in English)

This bachelor's thesis presents a literary analysis of Anna Blažičková's novella *Psí víno*. In four chapters I focus on the following: textual components (formal structure, textual coherence and basic narrative structure), linguistic components (stylistic, syntactic, lexical and morphological), characterization (types of characters, means of explicit and implicit characterization, realisation of the theme through characters) and the theme itself (themes of family, loss and work). The aim of this thesis is to discover and present basic structural and thematic components of the novella.

Klíčová slova (česky):

Anna Blažičková, česká próza, literárněvědný rozbor, kompozice, jazykové prostředky, postavy, téma

Klíčová slova (anglicky):

Anna Blažičková, Czech prose, literary analysis, composition, linguistic components, characters, theme

Obsah

1	Úvod	3
1.1	Autorka.....	4
2	Kompozice	5
2.1	Formální členění	5
2.2	Koherence textu	8
2.3	Stavební postupy.....	10
2.4	Závěr	12
3	Jazykové prostředky	13
3.1	Stylistická rovina	13
3.2	Syntaktická rovina.....	15
3.3	Lexikologická rovina	17
3.4	Morfologická rovina	22
3.5	Závěr	23
4	Postavy	24
4.1	Druhy postav	24
4.2	Vnější a vnitřní popis	26
4.3	Téma	29
4.4	Závěr	30
5	Téma	31
5.1	Rodina.....	31
5.2	Ztráta	32
5.3	Práce	34
5.4	Závěr	35

6	Závěr	36
7	Seznam použité literatury	38
7.1	Primární literatura	38
7.2	Sekundární literatura.....	38
7.3	Internetové zdroje.....	39

1 Úvod

Předmětem naší práce je literárněvědný rozbor vzpomínkové prózy Anny Blažíčkové *Psí víno*. Motivací pro volbu literárněvědného rozboru jako metodologie bakalářské práce byly četné zkušenosti získané v rámci studia bakalářského oboru Český jazyk a literatura. Tvorbu Anny Blažíčkové doporučil naší pozornosti dr. Michael Špirit. Jako materiál práce jsme posléze zvolili prózu *Psí víno*, která nás zaujala tematickou výstavbou i formálním zpracováním a které bylo dosud věnováno velmi málo odborné pozornosti.

Naše práce je rozdělena do čtyř kapitol podle zvolených tematických okruhů. V první kapitole se zaměříme na výstavbu textu: formální členění do krátkých nenadepsaných kapitol a využití složitých souvětí; koherenci textu a slohové postupy; základní kompoziční postupy (stupňování, opakování, spojování a aktualizace). Druhá, nejrozsáhlejší kapitola se věnuje jazykovým prostředkům prózy – popisuje nejvýraznější prvky na všech jazykových rovinách od nejvyšší po nejnižší, tedy od roviny stylistické přes syntaktickou, lexikologickou až po morfologickou. Třetí kapitola se zabývá pojetím postav, tj. vypravěče, hlavní postavy, vedlejších a množství epizodních postav, dále si všímá způsobů vnitřního a vnějšího popisu a nastiňuje vztah mezi tématem a postavami. V poslední, čtvrté kapitole se pokusíme vyjmenovat, utřídit a popsat základní motivy a témata prózy.

Práce si klade za cíl prostřednictvím literárněvědného rozboru odhalit a představit základní stavební a tematické prvky vzpomínkové prózy Anny Blažíčkové. Jejím cílem není vyčerpávající popis ani interpretace ideové náplně díla. Vzhledem k rozsahu se zaměřujeme především na popis a utřídění význačných prvků textu. Pro větší názornost našich tvrzení doplňujeme práci ukázkami z druhého vydání textu Anny Blažíčkové; číslo strany uvádíme v hranaté závorce za citací.

Jako teoretické východisko jsme zvolili monografii Karla Hausenblase *Výstavba jazykových projevů a styl*, zvláště tam obsažené studie *K výstavbě postavy v prozaickém textu* a *Zobrazení prostoru v Máchově Máji*¹.

¹ Hausenblas, K.: *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha: Universita Karlova, 1971.

1.1 Autorka

Anna Blažíčková se narodila roku 1933 ve Vodňanech. Studovala na Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích (absolvovala 1955) a magisterský titul získala v roce 1958 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (obor český jazyk – ruský jazyk). Po dokončení studia vyučovala na středních školách až do svého odchodu na mateřskou dovolenou roku 1964. Posléze byla zaměstnána pouze externě (Památník národního písemnictví, Matice slovenská, Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR). Roku 1962 se vdala za literárního vědce Přemysla Blažíčka († 2002), se kterým má dvě děti, Janu a Petra. Žije v Praze.

Psí víno je autorčina první publikovaná próza pro dospělé. Roku 2012 vydala v nakladatelství Triáda obsáhlou vzpomínkovou prózu *Ted' něco ze života*, za kterou byla nominována na cenu Magnesia litera 2013. Knižně publikovala také dětské novely *Směr Červený Újezd* (1986), *Kdo nesází, nevyhraje aneb Dostane se Honza k počítačům?* (1988), *Zvířecí pohádky* (2007) a *Neomluvené hodiny* (2008).

Text *Psí víno* byl dokončen v roce 1983, ale vydat se ho podařilo až v roce 1993 v nakladatelství Práce v redakci Václava Falady. Roku 2012 publikovalo nakladatelství Triáda v redakci Lucie Bartoňové druhé, autorkou přehlédnuté vydání.

2 Kompozice

V první části naší práce se budeme věnovat tématu kompozice. Zaměříme se nejprve na formální členění textu, dále na jeho koherenci a v poslední třetině kapitoly podrobněji představíme nejvýznamnější stavební postupy.

2.1 Formální členění

Novela Anny Blažičkové je rozčleněna do čtyřiceti tří textových úseků, které můžeme nazvat kapitolami. Tyto kapitoly jsou oddělené jak obsahově tak i graficky: v obou dosavadních vydáních odsazením od předchozí pasáže, ve druhém vydání za absence odstavcové zarážky; nejsou uvozeny nadpisem, mottem ani číslováním.²

Jednotlivé kapitoly se dělí na odstavce; nejkratší kapitola se skládá ze dvou odstavců, nejdelší ze třiceti tří. Dějovému rozdělení prózy na poloviny se budeme věnovat v další části této kapitoly, v tuto chvíli je nicméně třeba říci, že se dějový předěl nenachází v polovině textu. Druhá polovina prózy má vyšší počet kapitol složených z menšího počtu odstavců – takže zatímco v první polovině prózy připadá na kapitolu průměrně čtrnáct odstavců, ve druhé polovině je to pouze sedm.

² Dělení do kapitol se v prvním a druhém vydání na několika místech liší. Ve druhém vydání jsou čtyři původně samostatně stojící kapitoly spojeny ve dvě rozsáhlejší: kapitola začínající „A teď se jede s kopečka“ na s. 39 je spojena s částí „Koukám do strážky“ na s. 44. V tomto případě se jedná o chybu druhého vydání, jak nám potvrdil vedoucí redaktor nakladatelství Triáda Robert Krumphanzl. Dále je ve druhém vydání oproti prvnímu spojena kapitola „Práh města v mém mládí“ začínající na s. 89 s částí „Pod dvěma rozložitými lípami“, s. 91. Zde se naopak jedná o chybu prvního vydání.

V dalších případech se původně ucelená kapitola ve druhém vydání rozděluje do dvou samostatných. Týká se to části „Anička, Mánina a Blaženčina nejmladší sestra“ na s. 74, která se na stejné straně oproti prvnímu vydání rozděluje v místě „Děti zas sušily seno“; a kapitoly „Když na mne večer Petr volá“ na s. 79, která se ve druhém vydání dělí v místě „Nemohla jsme se přemoct“ na s. 82. Také tyto rozdíly představují chybu prvního vydání.

Různí se samozřejmě také velikost odstavců. Nejkratší odstavce se skládají z jediné krátké věty (často se jedná o přímou řeč či vyčleněnou větu uzavírající téma či kapitolu), zatímco nejrozsáhlejší odstavec přesahuje svou délkou jednu stranu knihy.³

Velikost odstavců úzce souvisí s délkou vět. V textu prózy se projevují dva výrazné postupy větné stavby: na jedné straně krátké jednoduché věty či parcelované výpovědi a na druhé straně dlouhá složitá souvětí. Vzhledem k tomu, že se jedná o jeden z nejvýraznějších skladebních prvků, budeme se mu nyní věnovat podrobněji.

V textu Anny Blažičkové se nachází množství jednoduchých krátkých vět, vět jednočlenných, bezpodmětných, s výpustkou anebo krátkých – často pouze jednoslovných – parcelovaných výpovědí: „Matka v nemocnici dostala zánět močových cest. Z těch mís, řekla sestra. Přes čtyřicet horečky. K tomu srdci.“ [s. 16]. Pokud jsou jednoduché věty rozšiřovány, děje se tak podobným způsobem jako u souvětí – jak popíšeme vzápětí – kupř. souřadným připojováním přívlastků či jiných větných členů nebo celých jejich skupin. Účelem jednoduchých vět je zpomalení rytmu textu nebo jeho prudké zastavení, případně uzavření určité obsahové pasáže.

Jaká je skladba souvětí? Jednotlivé věty obsáhlých a složitých větných celků jsou nejčastěji připojeny souřadně (většinou asyndeticky). Vedle tohoto způsobu se souvětí rozšiřují prostřednictvím parentezí, dále vázáním vedlejších vět na jeden větný člen (nejčastěji přísudek) anebo hromaděním vedlejších vět přívlastkových.

Souvětí je buď umístěno hlouběji v odstavci uvozeném jednoduchou kratší větou, nebo tvoří jeden samostatný odstavec většího rozsahu. Takové jednovětné odstavce se v některých částech prózy hromadí. Rozšiřované a složitě stavěné věty jsou kladeny na místa vyšší obsahové závažnosti. Uplatňují se zejména při popisu niterných prožitků postav, které jejich vlivem působí jako překotně vyřčené nepříjemné informace.

Účelem složitých souvětí je zrychlení toku textu. V případě přijetí tohoto autorského záměru dochází při četbě ke stírání významové závažnosti sdělení. K podrobnějšímu popisu tohoto jevu se vrátíme v následující části této kapitoly.

³ V jediném případě (vyjma výše zmíněných rozdílů v rozvržení kapitol) se počet odstavců liší v prvním a druhém vydání, a to v kapitole „Vedle stohu, stáli jsme blízko“ na s. 54, kde je ve druhém vydání odsazena přímá řeč matky.

Vyjmenované stavební rysy textu Anny Blažíčkové – složitá asyndeticky rozšiřovaná souvětí s množstvím vedlejších vět uplatňující se při popisu osobních vzpomínek hlavní postavy – doložíme následujícím příkladem: „Doma šup do pokoje a prsty do uší nebo polštář na hlavu, nebo jsem zalezla do šatů ve skříni, jen neslyšet, jak otec smlouvá, jak chce víc a zákazník zas méně, a otec pořád s něčím obchodoval, na lecčems si troufal zbohatnout, za války jezdil do Prahy a od lidí si bral šatové lístky, jeden chtěl zimník, druhý spodky nebo rukavice, otec lístky schovával v kuchyni pod linoleem, někdy jen ústřížky, pečlivost a přesnost nebyly v jeho povaze nijak přehnaně zastoupeny, a tak zakrátko nevěděl, čím je co, někdy si taky nahonem vypůjčil, co zrovna potřeboval, vždyť to tam dá, lidé ho chodili upomínat, jedna paní přiběhla s pláčem, že si na něj byla stěžovat na gestapu a co teďka má udělat, matka chytila pytlík pšenice pro slepice a nasypala ho do záchodu, krabici vajec nesla schovat za tmy k babičce, musela jít po hlavní třídě, jak jelo auto, obrátila se a zpátky, jenže další proti ní, zase zpátky, tak hezkou dobu tancovala s vejci po ulici sem tam.“ [s. 65]

Ještě než zcela opustíme otázku větné stavby, pozastavíme se u promluvových pásem postav. Přímá řeč je od předcházejícího textu oddělená pomlčkou na počátku promluvy a je umístěná buď na samostatném řádku, nebo uvnitř odstavce. Velmi častou formou promluvového pásma postav je nevlastní přímá řeč, tedy přímá řeč bez grafického odlišení: „Přes město lidé koukají, někteří s pochopením. Stará Sedláčková, už léta stůně. Starý ji vozí ven. A dneska tu má dceru, z Prahy.“ [s. 9] Okrajově se promluvy postav realizují v polopřímé řeči, ve které vypravěč přesně reprodukuje řeč postav pouze se změnou osoby („– Babi, kdo je tenhle chlap? – Oliverius, řekla matka. Její spolužák. Býval v Praze, teď je tu na penzi.“ [s. 26]), a nepřímé řeči, která je zcela uzpůsobena komunikační situaci („Matce jsem jednou řekla, jestli by, když v noci vstane, nekoukla na Janu, nepřikryla ji, kdyby byla odkopaná.“ [s. 60]). Vzhledem k prolínání čtyř vyjmenovaných typů řeči postav, grafickému provedení a užitým syntaktickým prostředkům je odlišení promluvových pásem postav a vypravěče místy velmi znesnadněno.

Na závěr části o formálním členění novely ještě doplníme, že text druhého vydání je výtvarně ozvláštněn devíti fotografiemi Věry Koubové. Všechny snímky navazují na obsahovou stránku daných kapitol. První vydání je doplněno dvěma fotografiemi téže

autorky odlišnými od snímků druhého vydání. Fotografie se na rozdíl od druhého vydání nenacházejí přímo v textu, ale na deskách a frontispisu.

2.2 Koherence textu

Próza má rámcovou kompozici; rámec představuje cesta vozem taženým koněm do nedaleké vesnice a zpět. Cesta asociuje hlavní postavě množství vzpomínek a životní příběhy jednotlivých postav, od ní se odvíjejí popisy okolní krajiny. Náměty týkající se cesty vozem se objevují přibližně v polovině kapitol, výrazněji v první části prózy (kde je čtenář postupně uváděn do situace a seznamován s postavami, prostředím atd.) a v jejím závěru (kde se hlavní postava obrací od rozsáhlejších úvahových a vzpomínkových pasáží k aktuálnímu dění). Podněty přicházející zvnějšku vyvolávají vzpomínky, představy, sny a vedou k hlubším existenciálním či hodnotovým úvahám hlavní postavy. Z našeho popisu může již být patrné, že napojování jednotlivých námětů je výrazně asociační.

Rámcová kompozice se uplatňuje v menším měřítku také ve vnitřním členění textu: nejčastěji ve formě opakování úvodní věty (vět) v závěru daného textového úseku (s případnou aktualizací či doplněním) a tedy rámcového uzavírání syžetové výstavby. Rámcový charakter kompozice je nicméně nejvíce patrný v úvodu a závěru prózy, tedy na začátku a konci cesty. Cyklický charakter cesty je zdůrazněn nejen po stránce obsahové, ale i formální opakováním věty „Od školy se nám smáli kluci...“ [s. 8 a 108] ve druhé a následně v závěrečné kapitole (v závěru se změnou času na přezens).

Úvodní kapitoly můžeme považovat za prolog cesty: seznamují s dějem před jejím začátkem a s nezbytnými souvislosti. V závěrečných kapitolách je podobným způsobem nastíněno dění následující po konci cesty, ovšem s obměnou – totiž jako jevu budoucího. Próza končí společně s cestou v okamžiku vystupování z vozu.

Vedle významových souvislostí mezi začátkem a koncem cesty je v próze Anny Blažíčkové zdůrazněna polovina příběhu-cesty. Předěl se nachází v sedmnácté z celkových čtyřiceti tří kapitol: „Přiliv. Ale teď odliv. Cesta tam, cesta zpátky. Tam: napětí, očekávání, co všechno se může stát, co může zvenčí přijít. Cestou zpátky jako bych jen kladla nohy do vlastních stop, je po boji. Ústup.“ [s. 57]. Ačkoli počet kapitol neodpovídá polovině jejich celkového množství, poměr počtu stran připadajících na první a druhou polovinu novely je 50 : 51.

Nyní se zaměříme na slohové postupy novely, jejich míšení a základní stavební prvky. Popisné pasáže a charakteristiky postav se ve *Psím víně* střídají s dějovými a úvahovými částmi, přičemž jeden typ asociačně vyvolává druhý a volně do něj přechází. Klíčové informace jsou sdělovány primárně stručným nepřímým vyjádřením – opisem, které je následně rozváděno a konkretizováno. Toto stupňované odkrývání a doplňování informací se odehrává postupně na velké ploše a váže se k němu (níže podrobněji rozebraný) typický kompoziční rys *Psího vína*, opakování. Významnou úlohu v popisech a charakteristikách hrají také detaily: ty představují aktualizační prvek dokládající příznačné vlastnosti popisovaného jevu/postavy.

Zmíněné stavební prvky se prolínají v následujícím příkladě: „Vysoký rozložitý strom. Náves, lavice, nedělní odpoledne. Stín lípy, devatenácté století. Moderněji: přes cestu proti stromu, je to kaštan srostlý s dubem, koruna halb und halb, porouchaná místní váha, bez pána, bez oken, za ní rozvalený stoh slámy, otec si z něj podle potřeby bere otýpku.

Strom stojí vpůli cesty mezi samotou a vsí. Na plácku pod ním si v duchu maluju příjemné posezení, sem tak jít na výlet s dětmi, rozbalit batohy, vyndat jídlo. Dost klidu pro odpočinek, dost místa k vyvádění.

Matka vidí jiný strom, o pětadvacet let staršíma očima. Povlávají v něm pavučiny černých myšlenek, hejna černých ptáků, co sedají v jeho větvích, poplašených a příliš těžkých, jako ty perličky, se nevnesou, nedokážou odletět.“ [s. 34–35] Ve stejné kapitole se metafora stromu objevuje znovu: „Matčin strom není ten, pod kterým bych si ráda sedla s dětmi.“ [s. 36] A bezmála o sedmdesát stran později se hlavní postava k této představě vrací slovy „Má dcera a syn slyší, co já neslyším, tak jako já nevidím stromy, které vidí moje matka, i když se díváme obě na tytéž.“ [s. 101].

Popisné a úvahové pasáže lyrizujícího charakteru, jejich asociativní napojování a formální provedení ve stavebně složitých souvětích zrychlujících rytmus značně znesnadňují percepci textu. Množství podstatných informací, které jsou v těchto pasážích uloženy (ať už se jedná o dějové prvky jako náměty z minulosti postav, nebo lyrické části postupně odhalující hodnotový rámec novely), je zastřeno použitými jazykovými a stavebními prostředky. Opačnou tendenci vykazuje pečlivá snaha dokládat

a konkretizovat zásadní myšlenky na příbězích epizodních postav, které zpravidla následují po čtenářsky náročnějších pasážích.

Ve výsledku tedy závisí především na čtenáři, zda klíčové informace dekoduje, nebo se nechá při interpretaci ovlivnit zrychleným tempem textu potlačujícím závažnost sdělovaných informací. Sama hlavní postava reflektuje proces produkce a percepce textu následujícími slovy: „Neposlouchám, co mi říká, zato slyším, co nepovídá.“ [s. 57].

Na závěr části o obsahové provázanosti textu se zastavíme u titulu novely. Psí víno je lidový název loubince, jehož listy se na podzim zbarvují do výrazných teplých odstínů. V případě novely se jedná o symbolický titul znázorňující časovou omezenost přirozených prožitků: „Po nejvzrostlejších modříně se vyšplhalo až do polovičky kmene psí víno, bujelo dál po větvích a viselo dolů v úponcích, jeho provazce rudě propletly odumírající zeleň verpánových třásní. Ráda bych se co nejdéle sytila silou divokého vína, které hoří plamenem ještě koncem listopadu, kdy všechno kolem šedne a uvadá, jenže vlak se dal do pohybu, jenom okamžik jsem měla pro psí víno ovinuté kolem modřínu, příště, až tudy pojedu, listy mrazem odervané budou tlít pod stromem, zapadlé mezi smetí, mrazu ani ono neodolá, i slabý mráz je jeho zkáza, hyne plné barvy a života.“ [s. 105–106].

2.3 Stavební postupy

V tuto chvíli se již zaměříme na konkrétní stavební prvky. Jedním z nich je opakování. Opakující se výpovědi – jedná se jak o jednoslovné výpovědi, tak o rozsáhlejší větné celky – fungují jako dynamický prvek, aktualizují text, rámuji daný obsahový úsek nebo slouží k udržení koherence. Jednou z jejich funkcí je ale i prosté zdůraznění kvantity jako v následujících dvou případech: „Mám-li brát otce jako bílý hrách a matku jako červený, měla bych být růžová a sestra taky, to se asi nestalo, růžová barva se mi taky nikdy nelíbila, líbí se mi žlutá, žlutá a žlutá.“ [s. 66], „Kolem pole U Kamene je teď jen oranice, oranice, oranice.“ [s. 87].

V opakujících se výpovědích dochází k častým aktualizacím. Tyto obměny mají za úkol stupňovat výpověď („Otec se ozval, seděl v pokoji vedle akumuláček, hrál se, seděl a mlčel, stmívalo se, seděl, mlčel.“ [s. 16], „Špatný kůň. Špatná povaha.“ [s. 18]), nebo jí dodat komický nádech: „[...] nový majitel je na přírodu, kromě toho, že je i na chlast.“ [s. 29]. Jedním z efektů repetitivnosti výrazů je rytimizace textu: „[...] dupali po ní koně kozáků a černovlasých, černoookých Gruzínců [...]“ [s. 95].

V některých případech nabývá opakovaná výpověď nového významu až z kontextu: „I ticho je pro město ve své jednodolitosti příliš velkým břemenem, zalehlo by do ulic a lidem do uší, až by praskaly zdi a ušní bubínky, rozbíjí ho proto neustálými zvuky a hlasy, které jen z velké dálky se navzájem připodobňují a splývají v hučivé šumění [...]“ [s. 94]. O čtyři stránky dál po líčení zvuků a hluků města se tento motiv vrací v obměněné podobě: „Po nocích čekám, až se dočkám ticha z jednoho kusu, nerozbitného hlasy lidí ani řevem motorů, ticha tak velkého, až budou praskat zdi a ušní bubínky [...]“ [s. 97–98].

Druhým významným kompozičním prvkem je spojování. Kromě výše pojednaného propojování vět do rozsáhlejších souvětých celků jsou vedle sebe stavěny také jednotlivé výrazy. Tímto způsobem vznikají četné skupiny několikanásobných větných členů, výčty a dochází k hromadění synonym (zejména verb). Všechny jmenované prvky můžeme spatřit ve větě: „Chodit po ní se dá teď už jen v duchu, baráky sídliště a vlečka od nádraží k továrně ji zatarasily, zarúbaly, zařaly, ale můj otec a matka nebo lidi, co tu měli pole, jistě někdy v představě zahrnou kolem družstva k růžovému sadu a vdýchnou letní vzduch, který nad ním stával jako voňavý oblak, těžký dechem červených, růžových, žlutých nebo bílých růží.“ [s. 91–92]. V některých případech výčtům podobného charakteru předchází hyperonymum: „Žádný jiný zvuk, hrábnutí koně, zařinčení kravského řetězu z chléva, šumění řeky [...]“ [s. 51–52].

Vedle slov významově příbuzných jsou souřadně spojovány také významově nesouvisející či přímo protikladné výrazy, a to i přesto, že spojování kontrastních prvků není pro *Psí víno* typické: „Nepřišli jsme o víc než o jediný mandýlek, a na druhý den jsme si poděšeně i potěšeně, že vidíme stopy katastrofy, která dědečka minula jen o vlas, ukazovali na poli nepravidelný flek vypáleného strniště a zbytky ohořelých snopů.“ [s. 90]. Dále jsou slova spojována také za účelem vytvoření rytmických celků. Za nejmenší prvek tohoto typu můžeme považovat užívání reduplikovaných citoslovcí (a slovních druhů z citoslovcí odvozených) jako: „Ne moc hr hr jsme se s matkou vydaly obhlédnout [...]“ [s. 90], „[...] rozdělili si své saky paky [...]“ [s. 97], „[...] nikdo je tak neproložil cik cak papírem [...]“ [s. 102].

Po stránce typografické se v textu nevyskytují žádné zvláštnosti; jedinou výjimkou je užití verzálek za účelem zvýraznění nápisu: „[...] žito se sklízelo nejdřív a ve stodole na mlatě mlátilo cepem, ten cep mi stojí v pokoji za kamny, s vyrytým jménem mého dědečka JOSEF KOLÁŘ [...]“ [s. 55].

2.4 Závěr

Tímto se dostáváme k závěru pojednání o kompozici novely *Psí víno*. Shrnuli jsme formální členění textu od kapitol přes odstavce po větné celky, věnovali jsme se typu kompozice, míšení slohových útvarů a vnitřní významové i formální provázanosti textu, popsali jsme nejvýraznější stavební postupy – asociativnost, stupňování, opakování a spojování výrazů a pozastavili jsme se také nad možnostmi percepce textu.

3 Jazykové prostředky

V této kapitole se budeme věnovat rozboru jazykových prostředků prózy Anny Blažíčkové. Postupovat budeme po jednotlivých jazykových rovinách – začneme stylistickou a přes syntaktickou a lexikální dospějeme až k morfologické rovině. Zaměříme se na popis specifických prvků a postupů.

3.1 Stylistická rovina

Novela je psána spisovným jazykem s občasným užitím hovorových, interdialektických a okrajově také nářečních prvků. Jmenované prvky nespisovného jazyka se vyskytují na lexikální a především na morfologické rovině nejčastěji v promluvovém pásmu postav, v menší míře pak také ve vypravěčském pásmu. Na syntaktické rovině se projevují mlúvenostní rysy a prostupují větnou stavbu celé prózy. S několika výjimkami (které v naší práci uvádíme na jiných místech) do textu nepronikají cizojazyčné prvky.

V předcházející kapitole jsme vyjmenovali slohové postupy, které se v próze uplatňují. Nyní si je připomeneme a obohatíme jejich popis o používané jazykové prostředky.

Kompoziční rámec – cesta do vedlejší vesnice ve vozu taženém koněm – je vyjadřován v lyrizujících poetických popisech s množstvím tropů (zejména personifikací), vyjádření smyslových vjemů a za užití řady adjektiv a prepozic.

V zevrubných charakteristikách postav je zprostředkován jak vnější popis postavy, tak popis vnitřní. První probíhá prostřednictvím nastínění vztahů mezi vzhledem postavy a jejími vlastnostmi a vyskytují se v něm abstraktní výrazy, nebo prostřednictvím popisu osobitých detailů vzezření postavy (vyjádřených hlavně smyslovými vjemy). Vnitřní popis postavy probíhá dvěma typickými způsoby: vylíčením životního příběhu postavy nebo činnosti, vášně, zájmu, které ji vystihují. Je tedy příznačné, že se vnitřní charakteristika postav vyjadřuje pomocí vyprávěcího postupu.

Pokud se zaměříme na vyprávěcí postup *Psího vína*, dojdeme ke zjištění, že se nezakládá na obvyklých postupech, jako jsou gradaci napětí nebo nečekaná vyvrcholení. Pro vyprávěcí postup textu Anny Blažíčkové je typická mnohomlúvnost, nekončící proud vyprávění, četné digrese a drobné epizody.

Jako další lyrizující činitel působí úvahový slohový postup uplatňující se v zamyšleních hlavní postavy. Složitě úvahy o lidských hodnotách ilustrují snové představy hlavní postavy plné poetických metafor, smyslových vjemů, abstrakt a obrazných pojmenování. Úvahy probíhají mimo čas a prostor.

Jmenované postupy spojuje výrazný společný prvek – komika. Její funkcí má být ozvláštnění textu, nadhled nad jevy vážné povahy a nejčastěji zdůraznění směšnosti lidského počínání a chyb. Proto se v próze objevuje zejména trpký humor: „Město nesnáší velký prostor, dělí si ho na menší a ještě menší, na čtvrti, ulice, domy, a ty zas na místnosti a místnůstky, kam se snáz dostane zloděj nebo vrah než proměny počasí, déšť, mráz, ostré slunce.“ [s. 94].

Nejnápadnějším typem komiky v textu Anny Blažičkové je jazyková hra. Uplatňují se v ní základní kompoziční postupy *Psího vína*: opakování a spojování. V následující části si vyjmenujeme a doložíme ukázkami hlavní typy jazykové hry.

Jedním ze zdrojů jazykového humoru je propojování protikladných prvků. Děje se tak na lexikální rovině: „Která nosí nebarevné šaty, trochu moc levné.“ [s. 23], ale také ve větším měřítku na rovině větné: „[...] paní má dobré mínění o zásluhách svého muže a občas je připomene, a kyčel se zas připomene jí, artrózou, suché kosti se o sebe třou, bolest k nesnesení, někdy ta stará ženská pláče doma a nejde ani ven.“ [s. 64]

Dalším postupem, vnášejícím do textu prvky jazykové komiky, je opakování slov nebo slovních spojení s překvapivou obměnou: „[...] nový majitel je na přírodu, kromě toho, že je i na chlast.“ [s. 29], „[...] byla přílišná. Směšná. Ne normální. Nenormální.“ [s. 53]. Do této kategorie patří také již citovaný text, kde opakování připomíná dětskou tvrdohlavost: „[...] líbí se mi žlutá, žlutá a žlutá.“ [s. 66].

Na několika místech vyprávění oživuje nečekaný způsob zápisu textu, viz „A jézédé to tady balí.“ [s. 44] nebo promluva německého živnostníka přepsaná za účelem zesměšnění foneticky: „[...] pokaždé nad otcovým výkonem s uznáním opakoval: – Franc, ábr dý adjustryrung ist virklich šén! [...]. [s. 102–103], či poznámka, kterou hlavní postava reprodukuje jako zdroj vlastního pobavení: „Některé zápisy vypadaly jako hlavolamy, že Stra kasete lyla 24. 8., neznělo ani česky, spojovala a rozdělovala slova, jak ji napadlo [...].“ [s. 81].

Na doložených příkladech jsme si mimo jiné ukázali, že plocha jednotlivých komických situací se různí: pohybuje se od jednoslovných výrazů až po větné celky opakující se na vzdálených místech textu a získávající komický nádech až uvedením do nového kontextu.

Na závěr našeho výčtu nesmíme opomenout takové druhy komiky, jako je nadsázka a ironie: „Mohla to říct v starořečtině, s takovým to bylo vysloveno klidem.“ [s. 38], případně „Vrátka se otvírají a už je tu sama vládkyně celé říše.“ [s. 40], „[...] padaly zrovna kroupy jako holubičí vejce, takové bohatýrské časy já nepamatuji [...]“.“ [s. 90].

3.2 Syntaktická rovina

Na začátku další části pojednávající o syntaxi se pozastavíme u otázky interpunkčních znamének. Věty bývají nejčastěji ukončeny prostým způsobem, tedy tečkou; otazník, vykřičník či trojtečku užívá Anna Blažíčková minimálně. Poslední jmenované znaménko se vyskytuje v místech, kde je potřeba zdůraznit výpověď větnou pauzou, případně kde je napětí stupňováno vložением nové výpovědi. Otazníky se uplatňují zvláště za řečnickými otázkami vloženými do rozsáhlejších souvětí. Vyjma zmíněných znamének se v textu, zvláště ve složitě stavěných souvětích a výčtech, nacházejí také dvojtečky a středníky. Hojně se v textu uplatňují pomlčky: autorka jejich prostřednictvím vkládá výrazy či celé výpovědi dovnitř věty, a jak už jsme zmínili, uvozuje jimi přímou řeč.

Dynamika textu *Psího vína* se zakládá na syntaxi. O způsobu výstavby krátkých jednoduchých vět a jejich účelu jsme se již rozepsali v kapitole pojednávající o kompozici, stejně tak jsme nastínili způsoby stavby a funkci souvětí. Proto se v této části zaměříme pouze na stručný popis specifických jazykových prostředků využitých při tvorbě těchto dvou typů vět.

Nejprve se zaměříme na jednoduché věty. U nich dochází především k parcelacím a vytýkání slov. Tyto větné modifikace, užívané jak v pásmu vypravěčském, tak i v pásmu postav, podtrhují mluvenostní charakter prózy. Týkají se nejčastěji přísudků. Ty pak stojí buď v koncové pozici věty (bez ohledu na běžnou větnou stavbu), nebo samostatně jako jednočlenná výpověď, anebo jsou z vícečlenné věty zcela vynechány. Jednotlivé typy dokládají následující ukázky: „Pole už nemáme, kůň otci zůstal.“ [s. 10], „Nevydržím. Nesnesu. Pojdu.“ [s. 18], „Žlutý ubrus pokrytý igelitem, zelené lino, dlaždice a hnědý

běhoun s oranžovým vzorem, svah se skalkou proti vchodu. Úlevný pohled.“ [s. 7]. Podobným způsobem jsou vytýkána do samostatných výpovědí také substantiva v různých větných funkcích, atributy či adverbiala: „Ale měla zrovna průjem a musela hned domů, kvapem. I tak dobré. Legrace.“ [s. 16]. Okrajově jsou osamostatňovány za účelem zdůraznění funkce také jiné slovní druhy: „Zasloužit si ji nemožné, pravé utrpení. Jenže.“ [s. 12].

Nyní svou pozornost obrátíme k souvětným celkům. Na začátek připomeneme, že větší větné celky vznikají především souřadným připojováním výrazů/výpovědí, zmnožováním pozic větných členů, případně vkládáním výrazů, jejich skupin či celých výpovědí.

Souřadné připojování výrazů probíhá za asyndetonického vynechávání očekávaných spojek – spojované větné členy/celky jsou oddělené pouze interpunkčním znaménkem. Tímto postupem nabývá projev větší bezprostřednosti, mluvenosti a tok textu se zrychluje: „Čtyřadvacet let měla matka před očima dva lidi, kteří nikdy neodpočívali, koupili si zahradu, koně, pole, pomalu se vzímali, nakonec měli sedm hektarů, doma vždycky uklizeno, svou matku nikdy ráno nezastihla v posteli, nikdy po ránu neviděla rozházenou postel a neumytou podlahu, babička vytřela celou chalupu ještě dřív, než šla ve čtyři nebo v pět do práce.“ [s. 37].

Dalším nástrojem k rozšiřování vět je hromadění synonym, zejména verb a adjektiv. Vznikají tak různé stylistické figury – mezi nejobvyklejší figury tohoto typu patří v případě *Psího vína* tautologie, pleonasmy či parenteze. Tautologie, tedy dvojí vyjádření téhož, se kupř. v následující ukázce vyskytuje dokonce opakovaně: „Bylo samozřejmostí, nezasluhující povšimnutí, že babička je vždycky ne-li v dobré náladě, tedy ne ve špatné, že i když jí srdce bušilo v záchvatu, šubavě a nepravidelně, neuslyšíme slůvko strachu nebo vzdechy, že bude leda mrtvé ticho [...]“ [s. 84]. Pleonasmus, nadbytečné hromadění synonym, slouží zejména ke zpomalení toku výpovědi jako v případě kladení demonstrativa před proprium v následující ukázce: „Jednoho dne tahle Blaženka, co pořád vypadá na třicet [...]“ [s. 75]. Parenteze, tedy vsuvky, jsou od okolního textu nejčastěji oddělené prostřednictvím pomlček z jedné nebo obou stran. Závorky k tomuto účelu autorka nevyužívá: „[...] před babičkou si o nic neřekla, obě pamatovaly stejné – pro Barku příznivější – časy [...]“ [s. 87].

Tímto stručným přehledem jsme chtěli doplnit předchozí pojednání o větné stavbě a jejích zvláštnotech. Nyní svou pozornost obrátíme k lexikální rovině novely.

3.3 Lexikologická rovina

Zaměříme-li se na slovní zásobu užitou v novele, shledáváme, že je zde užito především spisovné lexikum. Knižní výrazy se vyskytují pouze výjimečně – kupř. v případě komparativu adjektiva *onaký*: „Však se také hned odtahovaly a nespokojeným frkáním dávaly najevo, že ode mne čekaly onačejší pochutinu.“ [s. 93] Hovorové a obecněčeské prvky se projevují až na tvaroslovné a hláskoslovné rovině s několika výjimkami z roviny lexikologické: „Ten den bylo náledí a otec jaktěživo nemá v pořádku šlajf.“ [s. 36], „S otcem mluvil stroze, úředně, žádné velké kamarádčofty [...]“ [s. 49], „– Ty máš doma jedno mladé, řekl svou hatmatilkou [...]“ [s. 78]. Dále se v textu novely nachází několik ojedinělých dialektismů: „Matka, taková chrustinka.“⁴ [s. 12], „[...] a v téže vestě a vysokačkách se z mého zorného pole zas chystá odejít.“ [s. 58]. Poslední skupinou prvků vymykajících se ze spisovné slovní zásoby jsou termíny: „[...] matka jí musela šít sama barchetové jupky [...]“ [s. 55] nebo „Moje babička se, když kvásek zdvíhal těsto na chléb příliš bujně vzhůru, takže hrozilo přetéct z díže, chápala kopisti [...]“ [s. 108].

Nyní přejdeme k popisu příznakové slovní zásoby a začneme lexikem vymezeným časově. K užívání neologismů nebo tvoření vlastních novotvarů v novele *Psí víno* nedochází. Okrajově se zde vyskytují slova zastarávající, archaismy nebo historismy, které mají navíc mnohdy expresivní nádech: „– Sedím tam na otýpce a je mi zima a připadám si takovej ubožák, což já bych se takhle štrapicírovala? [...]“ [s. 36], „[...] jejich přítomnost znamenala vůz pěkně plný a fůru se senem tak vysokánskou, že jsem se nahoře držela pavuzy jako klíště [...]“ [s. 103].

Mnohem četněji než časově vymezené výrazy se v textu objevují expresiva. Jedná se o expresiva inherentní, u nichž příznak rozpoznáme již ze stavby slova, adherentní, kde příznakovost vzniká významovou změnou lexému, nebo expresiva kontextová. Pro větší přehlednost rozdělíme seznam expresiv na záporně a kladně zabarvená.

⁴ V tomto případě ovšem nemůžeme zcela jistě doložit, zda se spíše než o dialektismus nejedná o familiérní výraz.

Mezi záporně zabarvená slova patří pejorativa: „Tak si otec získal pověst vykuka. Šmelináře.“ [s. 32], augmentativa jako „A baba Oujírka zrovna před chalupou.“ [s. 41], „[...] ovšem nejčastěji postavil auťák na dvůr a beze slov zmizel [...]“ [s. 50], „Chalupu obývá nějaký ouřada z Prahy [...]“ [s. 29], dysfemismy: „Vysoukala jsem ze sebe, co vlastně chci.“ [s. 50], anebo slova zhrubělá „Nejčastěji to bývá holt ta padesátka a on ji půjčí prvnímu ožralovi [...]“ [s. 31] a vulgarizmy: „– Ted’ počkej, řekl otec, – já ji naseru.“ [s. 42], „[...] nějakej dacan vmáčkl kamarádovi do oka hořící cigaretu [...]“ [s. 97], „– Já ho zabiju, čuráka, zejtra ho zabiju [...]“ [s. 97]. K této skupině výrazů můžeme řadit také expresivní interjekce typu: „No sakra, řekla jsem nejdřív.“ [s. 33], anebo adjektiva z nich odvozená: „Otec si prohlédl trať, byla sakramentsky dlouhá [...]“ [s. 19]. Účelem těchto slov může být zesílení mluvenostního charakteru textu nebo dodání ironického nádechu. Působí také jako kontrastní prvek a zživotňují vyprávění či jednotlivé postavy.

Další skupinou expresivně zabarvených výrazů jsou hypokoristika. Jejich primární význam je kladný jako v následujících příkladech: „[...] leží tam dědeček a babička, rodiče mé matky[...]“ [s. 27], „– Tonda Novotnejch je mrtvej, křikl[...]“ [s. 24], „[...] pro Petra přešla masku maharádži z Jiříkova předchozího plesu [...]“ [s. 48]. V textu se ale vyskytují také hypokoristika zabarvená záporně, pejorativně: „A baba Oujírka zrovna před chalupou.“ [s. 41], „[...] kolem zaplevelených a zabodlákových polí Barky Vejražků [...]“ [s. 86].

Jiným typem kladně zabarvených příznakových slov jsou deminutiva, v *Psím víně* sloužící ke zvýraznění kontrastu, expresivní charakteristice nebo stupňování. V následujících ukázkách si povšimněte taktéž zvukových kvalit zdvořelých: „Nedokázala jsem si představit, že takový motor mohl zastavit pouhý rosol či soli v kloubu, ještě teď by takový člověk musel vydat za tři švicka, s jakým jsme mluvili v mužově rodném domě.“ [s. 63], „Poznala jsem tuhle nejstarší sestru, když přijela na babiččin pohřeb. Pěkná, zdravá, kulatoučká, úplná mladice, třebaže starší než babička.“ [s. 69], „Město nesnáší velký prostor, dělí si ho na menší a ještě menší, na čtvrti, ulice, domy, a ty zas na místnosti a místnůstky [...]“ [s. 94].

Z našeho výčtu je zjevné, že příznaková vrstva výrazů je v próze Anny Blažičkové hojně zastoupena a že v ní převažují slova záporně zabarvená. Nejfrekventovanějším slovním druhem jsou zde slovesa. Příznakově zabarvené lexikum se vyskytuje v určitých úsecích textu – nejčastěji ve vyprávěcích pasážích – ve zvýšené míře. Dokládají to

následující úryvky z poslední kapitoly prózy: „Na jaře po dlouhé nemoci jsem se vyhrabala z peřin [...]“ [s. 107], „Doštrachala jsem se před barák na lavičku [...]“ [s. 107], „[...] nedávno tu zařadovala jarní brigáda [...]“ [s. 107].

Až do tohoto okamžiku jsme se při popisu lexikální roviny soustředili na jednotlivé lexémy, tedy jednoslovná pojmenování. Nyní svůj zájem soustředíme na pojmenování víceslovná. V novele *Psí víno* se vykytuje množství frazému a přirovnání, setkáme se zde i s parafrázovanými příslovími a pořekadly. Objevují se biblické frazémy: „[...] jako Ježíš po vlnách, které napřed učinil nehybnými [...]“ [s. 8], „Páter vyklouz.“⁵ [s. 12], „Už několikrát děda přišel s Jobovou zvěstí.“ [s. 44].

Jedním ze základních jazykových prostředků popisného a charakterizačního postupu je přirovnání. Typické vlastnosti postav jsou vyjádřené prostřednictvím přirovnání ke zvířatům za užití komparátoru *jako*, ale i bez něj: „Novotný byl lev, silák, milovník práce.“ [s. 24], „Vyplašená jako zajíc, jako zajíc ostražitá.“ [s. 43] Jiný frekventovaný typ přirovnání je založen na vizuální podobnosti: „Dírou prostrčila hlavu. Jako kněz ornátem.“ [s. 7], „[...] ohnivý jazyk nebo planoucí srdce, tak nějak divné měl jméno. Keř jako podpálený bleskem.“ [s. 7].

Blažičková ve své próze čerpá z lidového jazyka. Přísloví a pořekadla nebo lidovou slovesnou tvorbu nepřejímá vždy doslovně, některé frazémy obměňuje nebo parceluje. Jak je pro ni typické, dělí výpovědi na menší části, které posléze rozmísťuje do větší plochy textu. Kapitola na straně 36 začíná úryvkem textu z české lidové písně⁶: „*Blaze tomu, kdo nic nemá.*“ [s. 36]. Věta se opakuje ve stejném znění na další stránce a již o odstavec dál se objevuje její další část: „Kdo nic nemá, nestará se, kam co schová.“ [s. 38] Tzv. *Český Diogenes* není jediná píseň citovaná v textu *Psího vína*. Otec hlavní postavy zpívá píseň *Byla noc krásná, májová* [s. 29], ruské zajatkyně kráčejíci městem okolo okna hlavní postavy prozpěvují píseň o vojevůdci Čapajevovi („[...] zatímco ječivými a neuvěřitelně vysokými hlasy opěvovaly neohroženost jakéhosi komandýra géroje géroje Čapájeva. Myslela jsem si, že si píseň složily samy o nějakém kamarádovi z války.“ [s. 95]). Z lidové slovesnosti vychází také vyvrcholení vyprávění o naverbovaném Františkovi: „Nerad si

⁵ Dnes již nepříliš známé a používané sousloví „páter Vyklouz“ (psané častěji tímto způsobem) označuje bohoslovce, který opustil církevní studia před jejich dokončením (tedy „vyklouzl“ z kněžského roucha).

⁶ Zhudebněné Antonínem Dvořákem a umístěné ve sbírce *Kytice z českých národních písní*.

před statkem sedal do žebříňáku, odváželi v něm vojáky ze vsi. Byl nejmladší ročník, kdyby se narodil o měsíc později, nebyl by musel jít, sedl si k ostatním, a jak žebříňák odjížděl, ještě se otočil na matku a na statek zpátky. – Ohlídl se, řekl někdo, – ten už se nevrátí.“ [s. 69] Aluzí na typickou repetitivnost lidových písní nakonec může být i následující rytmizovaný popis: „Už ho tam dávají, už ho zasypávají hlínou.“ [s. 25]. Motivovanost lidovou slovesnou tvorbou se ale projevuje i v nižších jazykových jednotkách: „Jednou v srpnu, do maturity mi zbýval jen rok, nás otec zavezl do lesa, kde na zemi leželo kolem cesty po bouřce plno ulámaných modřínových větví, verpánových, říkala babička, sekaly se, jako by byly z perníku, a přitom pevné jak náleží, dobře hořely [...]“⁷ [s. 80].

V předchozích rozborech jsme již zmínili několik typů obrazných pojmenování, se kterými se můžeme v próze Anny Blažičkové setkat. Kromě již jmenovaných se v textu vyskytuje množství poetických metafor nevětného i větného typu: „Ale po obědě si troufla, už byla zima, koupila si tepláky a pod kabát ušila chalát.“⁸ [s. 8], „Čtyři zdi v kuchyni, to byly zdi nářků.“ [s. 18], „Žluté klikatiny blesků zhasela tma, rachot otrásal zemi [...]“ [s. 8]. Některé metafory jsou rozpracovány do stavebně i významově složitějších nadvětných celků jako v následujícím příkladě: „Teď už tak daleko nedojdu, žádné půldenní cesty po zaváté a zmrzlé oranici, pořád rovně, jak se mi zlíbí, jako Ježíš po vlnách, které napřed učinil nehybnými. Nebylo snadné přejít na druhý břeh. Přede mnou celý záliv za lesy ukrytého moře, hladina bílá, ledová tříšť. Ledový sníh.“ [s. 8]. Rozsáhlejší metafory ale nejsou vždy umístěny vcelku; některé z nich jsou rozděleny do průběhu celé kapitoly, kde se opakují či rozvíjejí. Jedním z příkladů je bohatě rozvedená metafora houkání hrdličky, které symbolizuje přítomnost smrti. Ačkoli se jedná o delší ukázkou, protože ideálně zobrazuje základní způsoby výstavby novely, uvedeme ji celou: „Ozvala se hrdlička. Žádný jiný zvuk, hrábnutí koně, zařinčení kravského řetězu z chlěva, šumění řeky nemá naději prosadit se proti jejímu hlasu. Houká klidně, monotónně, důrazně. [...]“

Pravidelné, strojové sýččí houkání. Jen s nechutí jsem se do něj vposlouchávala, když nevšímat se ho se mi nemohlo povést. Mísila se v něm minulost s budoucností,

⁷ *verpán* – starší český název pro modřín

⁸ *chalát* – dlouhý volný kabát

vzpomínky s předtuchou. Měla jsem dobře zažitý ten zvuk, hodně jsem se ho naposlouchala. Vřezával se rána za tmy zavřeným malým okýnkem, za kterým den ze dne víc chátrala moje babička. [...]

V tom houkání byla babiččina smrt a byla v něm také smrt mé matky. Umře, říká hrdlička.

Brzy umře. Jak dlouho sem můžeme spolu takhle jezdit? [...]

Otázka kroužila v prosluněném zimním vzduchu jak křídla holubů, šuměla mi v uších a v prostorách dvora.“ [s. 51–52] V další kapitole obraz pokračuje: „Hrdlička opanovala uprázdněný dvůr. S ní se vrátila stejně nezapláshitelná otázka. Věděla jsem, že matka ji také slyší, že si na ni odpovídá.“ [s. 54] Naposledy se tato metafora objevuje ve zkrácené podobě v předposlední kapitole novely, když hlavní postava rekapituluje návštěvu u rodičů: „Využila jsem, jak náleží, čas vyměřený otci a matce, teď za pocákaným sklem už nebojuji, neslyším houkání hrdličky [...]" [s. 104–105].

Jedním z výrazných typů metaforických tropů je personifikace, tedy postup, při kterém neživé entity nabývají lidských vlastností, jako je tomu v následujícím příkladě: „[...] žluté modřiny se vypínají nad smetištěm, jako by hodlaly velkoryse přehlédnout, co se jim válí u paty, s jakými pachy se mísí jejich silicový dech, co zasypávají svým opadavým jehličím.“ [s. 105] Předmětem personifikace jsou u Anny Blažičkové přírodní výtvoři jako v předchozí ukázce, lidské nemoci nebo předměty každodenní potřeby: „Ale rosol se ukázal dost mocný na to, aby nechal urostlého chlapa už jen vláčet se po zápraží [...]" [s. 63] a „[...] neptám se, co vypráví ráno koupený igelitový pytlík s modrým tiskem a ustřiženým rohem večer popelnici.“ [s. 100]. Účelem tohoto postupu jako by bylo upozornit, že po překročení určité hranice člověk není schopen ovládat ani ovlivňovat osudy zživotněných předmětů. Onu hranici – jak ostatně vyplývá z našich ukázek – tvoří okamžik, kdy se daný předmět dostane mimo lidskou pozornost.

Posledním typem metaforického obrazného pojmenování, které jmenujeme, je pouze okrajově se vyskytující katachréze, tedy použití slova v nenáležitém významu: „[...] děsivé věci se přiházejí jen cizím a neznámým lidem.“ [s. 79]. Tento výraz se ve stejném smyslu opakuje v próze víckrát: „To připadalo mé sestře, zpočátku se jen nejčastěji přiházelo, že u babičky zůstávala přes noc, pak se to stalo zvykem nadobro.“ [s. 82].

V závěru této části ještě zmíníme několik typů metonymických tropů, se kterými se v textu Anny Blažíčkové můžeme setkat. Prvním z nich je synekdocha, záměna celku za část či části za celek, jako je tomu v následujícím příkladě, který bychom mohli nazvat učebnicovým: „Sestra tleskla a oba vyrazili. – Sedláček, Sedláček, křičel panelák.“ [s. 20]. Dalšími typy tropů jsou hyperbola – nadsázka a ironie. O jejich využití ke zdůraznění komického nádechu jsme se již zmínili výše. Čtvrtým typem je pak perifráze, tedy nepřímé pojmenování. O něm jsme pojednali v předchozí kapitole, kde jsme ho jmenovali jako jeden ze základních vyjadřovacích prostředků popisných a úvahových pasáží.

3.4 Morfologická rovina

Kapitolu o jazykových prostředcích uzavřeme popisem prvků vyskytujících se na morfologické rovině. Naším prvním tématem bude pravopis. Ten po morfologické stránce nese některé zastaralé, případně ustupující rysy, které se objevují v obou vydáních: „Pár týdnů předtím, než otec spadl s kola, přiběhl sestřin devítiletý kluk ze školy celý rozzářený.“ [s. 19] nebo „A teď se jede s kopečka.“ [s. 39]. Pravidla českého pravopisu z roku 1993 uvádějí, že předložka *s* se pojí s genitivem pouze v případě, „kdy píšící považuje za potřebné naznačit předložkou východisko pohybu z povrchu pryč, popř. po povrchu dolů“⁹, jedná se tedy o jev zastaralý. Mezi ustupující jevy patří vyznačování kvantity nad hláskou *o*: „Po válce, když lidi měnili milióny, otec neměnil nic a matka pětadvacet ze skrýší vytažených tisíc.“ [s. 33], „[...] zkrátka chce to po sezóně se už připravovat na druhou předem jistou [...]“ [s. 64]. Pozoruhodné je užití dnes již prakticky zaniklé podoby řadové číslovky *půl čtvrtá* ve smyslu půl čtvrtého¹⁰: „Když mu byly čtyři roky, ne celé, půl čtvrtá [...]“ [s. 38]. O katachrézi, tedy použití slova v nenáležitém významu, jsme již pojednali výše. Vedle ní se v textu vyskytuje také komolení slov: „Vnutkává pocit, že zas bude dobře, když už jednou bylo, a když nebude, že aspoň bylo.“ [s. 88].

V části pojednávající o vrstvách slovní zásoby, které se uplatňují v próze Anny Blažíčkové, jsme zmínili, že hovorové a nespisovné prvky se vyskytují především na morfologické rovině, a to zejména v promluvovém pásmu postav. Jaké konkrétní prvky to

⁹ kol. aut.: *Pravidla českého pravopisu*. Olomouc: FIN publishing, 1999.

¹⁰ srv. *půl druha* – půl druhého

jsou? Jedná se zejména o změny kvantity hlásek („– Na co prosím vás?“ [s. 42], „Nebo víš co, napadlo mě, – co pole U Kamene, mají je tolik let [...]“ [s. 70]), dále typické obecněčeské jevy jako vynechávání či nahrazování hlásek („Co když nic nepřide ani za tejděn?“ [s. 66]), zjednodušování souhláskových skupin („– Dyt’ ji nemáte, namítala babička.“ [s. 86]) nebo nadužívání protetického v- („– Já chci vodpočívát? Já? Kdo se vo to prosí?“ [s. 19]). Nářeční prvky se vyskytují okrajově, například v promluvě prostoduché Barky Vejražků: „– Ale muším ji dostat, rázně prohlašovala Barka, – kam bych to vobíli dala? A dum mi mušejí dát zpátky, rozhodovala Barka, – potřebuju ho Martě jako věno.“ [s. 86]. Bez povšimnutí by neměl zůstat také ojedinělý výskyt substandardního užití nominativu místo vokativu u vlastního jména: „– Anna, Anna! naříkala vdova, matka plakala a tiskla ji k sobě jako sestru, kterou nikdy neměla.“ [s. 74] Jak je z našich ukázek patrné, cílem užití nespisovných morfologických prvků je zdůraznění mluvenosti, nepřímá charakteristika postav prostřednictvím jejich promluv nebo zživotnění postav.

V předchozích částech už jsme se věnovali specifickým užitím některých slovních druhů (vytýkání substantiv, adjektiv a adverbii; hromadění adjektiv a verb; expresivnosti verb a interjekcí), zbývá tedy ve stručnosti doplnit několik informací k interjekcím.

Poměrně frekventovaná interjekce a slovní druhy od nich odvozené, mající taktéž expresivní význam, fungují ve významu vybízecím („Alou vajtr, ženu je z baráku.“ [s. 22]), jako napodobení zvuku (v reduplikované formě „Ne moc hr hr jsme se s matkou vydaly obhlídnout [...]“ [s. 90], „[...] ale ani jeden nesložil košile do krabic jako můj otec, nikdo je tak neproložil cik cak papírem [...]“ [s. 102]), vyjadřují zlost či hněv („No sakra, řekla jsem nejdřív.“ [s. 33]) nebo podivení („A vida, i na verpány došlo [...]“ [s. 105]).

3.5 Závěr

Popsat dokonale všechna specifika jazyka Anny Blažičkové není v našich možnostech a není to ani cílem této práce. V této kapitole jsme se tudíž pokusili shrnout jeho nejvýraznější rysy, doložit je nejvhodnějšími příklady a uspořádat podle příslušnosti k jednotlivým jazykovým rovinám. Z rozsahu tohoto oddílu je patrné, že novela *Psí víno* je jazykově velmi bohatá a zasloužila by si v tomto ohledu větší pozornost odborníků.

4 Postavy

Další téma, kterému se bude naše práce věnovat, je rozbor postav novely Anny Blažíčkové. Nejprve charakterizujeme vypravěče, hlavní, vedlejší a epizodní postavy, poté se zaměříme na způsoby vnějšího a vnitřního popisu a v závěru kapitoly se budeme věnovat otázce propojení postav a tématu.

4.1 Druhy postav

Vypravěč *Psiho vína* nazírá a líčí děj – jehož je přímým účastníkem – pohledem hlavní postavy. To znamená, že se jedná o personálního vypravěče, který nahlíží niterní život jediné postavy a ostatní popisuje zvnějšku. Vyprávění probíhá v 1. osobě singuláru (ich-formě). Pro úplnou charakteristiku vypravěče je třeba zdůraznit, že *Psí víno* je vzpomínková próza, ve které Anna Blažíčková zachycuje obraz reálných cest svého otce do jihočeské vesnice Lišky a také své osobní hodnoty, názory a sny. Vypravěč-postava tedy současně splývá také s autorem. V následujícím pojednání budeme tyto termíny používat záměnně.

Hlavní postava, čtyřicetiletá žena, která se označuje za manželku, hospodyně, matku, dceru a bývalou učitelku [s. 24], zprostředkovává ve vyprávění vzpomínky na život svých rodinných příslušníků, sousedů a známých. Vyprávění se propojuje s úvahovými částmi textu a dává vzniknout hodnotovému rámci novely. Rádi bychom nyní citovali úryvek textu, ve kterém vypravěčka reflektuje smysl svého vyprávění a zpochybňuje ho; současně mu ale přiznává hodnotu a vysvětluje jeho motivaci: „Nevyprávím jim o tom, co bylo, nemám k tomu vlohy. Dobrým vypravěčem může být jen člověk přesvědčený o své ceně a o významu toho, co říká. Já také si sice myslím, že o čem vím, je cenné, ale když se snažím představit si, pro koho kromě mě, žádná konkrétní osoba mě nenapadá, u některých v to jen doufám. Ale i doufání je dost silný motiv, abych se znovu probírala v zašlých příhodách, zašlých jak předměty, které najednou po létech najdeme na půdě, a žasneme nad jejich známými a přece už zapomenutými tvary i nad odlišností od těch současných.“ [s. 100].

Jako vedlejší postavy figurují v novele otec a matka, babička, dědeček a potomci hlavní postavy. Vypravěčka postupně vykresluje jakýsi rodokmen své rodiny, ve kterém vzhledem ke společnému místu bydliště vyzdvihuje matčinu stranu. Jednotliví příbuzní

nejsou vyobrazení v síti vzájemných vztahů, ale jako samostatné osobnosti vřazené do jednotné rodinné linie. (V případě epizodních postav, k jejichž popisu se dostaneme vzápětí, je situace složitější: při důkladnějším popisu je totiž nová postava vždy představena v kontextu svých nejbližších vztahů, nejčastěji právě rodinných.)

Nejdůkladněji jsou popsány postavy otce a babičky. Méně prostoru se dostává matce; přitom právě postava matky se vyskytuje ve třech čtvrtinách z celkového počtu kapitol. Vyprávění o otci je oproti tomu zhuštěné přibližně do poloviny kapitol, stejně jako vzpomínky na babičku. V prvních deseti kapitolách se téměř výlučně vyskytují pouze postavy otce a matky, v následujících kapitolách je představena nejprve užší rodina a posléze širší příbuzenstvo. Poslední třetině textu dominuje postava babičky s výjimkou tří posledních kapitol, které jsou stejně jako počátek prózy věnovány výhradně rodičům hlavní postavy.

Toto rozvržení samozřejmě úzce souvisí s dějovou stavbou novely: na počátku textu jsou nastíněny souvislosti cesty a představeny jediné dvě přítomné postavy, tedy otec a matka; v průběhu cesty si vypravěčka postupně vybavuje starší vzpomínky a v nich představuje členy širšího příbuzenstva. Při zpáteční cestě se hlavní postava noří do vzpomínek na nejvlivnějšího z rodinných příslušníků, babičku z matčiny strany, a s blížícím se koncem cesty se v myšlenkách opět vrací k současnosti, do společnosti svých rodičů.

V našem výčtu vedlejších postav jsme se hlouběji nezabývali postavami dětí (Jany a Petra) a dědečka. Tyto postavy svou charakteristikou i procentuálním zastoupením v textu představují jakési přechodové pásmo mezi vedlejšími a epizodními postavami.

Nyní můžeme přejít k popisu epizodních postav. Těch se v novele vyskytuje velké množství – téměř padesát – a mnohdy se jedná o osoby dávno zemřelé. Mezi epizodní postavy se řadí také dva z nejbližších rodinných příslušníků: manžel a sestra hlavní postavy. Oba jsou vyobrazení bez hlubší charakteristiky pouze v několika málo zmínkách. Epizodní postavy mají jednoznačně vymezenou funkci: buď jejich životní příběhy ilustrují úvahy hlavní postavy, nebo je jejich příběh porovnáván s příběhem některé z vedlejších postav (případně s postavou hlavní).

V několika ojedinělých případech se postavy v novele objevují ve skupinách: celek tvoří rodina (nejčastěji v podobě pracovní skupiny), sousedé, nebo vypravěččini spolužáci a mladí lidé procházející v noci pod jejím oknem.

Na závěr této části dodáme, že mezi postavy *Psího vína* bychom mohli zařadit také koně Bobíka, kterého vypravěčka líčí jako milovaného a váženého člena domácnosti a zcela ho vyděluje ze společnosti ostatních zvířat. Kůň musí být spolehlivý pomocník, protože na něm z velké míry závisí existenční situace rodičů z finančního, společenského i duševního hlediska. Tyto podmínky Bobík – na rozdíl například od nového koně Rajky – splňoval: „Ale už jen jako tvor, jako kůň, sám o sobě, i když se nebral ohled na to, jak je nám dobrý, si zasluhoval – snad ani ne lásku, ale uznání, respekt. Pro své vlastnosti, pro své koňské kvality. Jako člověk, který se povede.“ [s. 14]. V novele se výjimečně vyskytují i další zvířata, žádnému z nich se nicméně nedostává tolik prostoru, žádné není podrobně charakterizováno ani ceněno pro své povahové kvality.

4.2 Vnější a vnitřní popis

Představili jsme si jednotlivé typy postav, které vystupují ve *Psím víně*, a nyní se zaměříme na způsob jejich popisu. Vypravěčka věnuje každé postavě aspoň minimální charakteristiku; v jediné výjimce tento přístup sama reflektuje: „Lamplova louka, kterou jsme měli před třiceti lety pronajatou od pana Lampla, nevím, kdo to byl, sklízeli jsme z ní seno [...]“ [s. 70].

Při tvorbě postavy vypravěčka nepostupuje chronologicky, ale asociačně. Příběhy jednotlivých postav jsou rozděleny do vyššího počtu textových úseků různé délky a navzájem se střídají či prolínají (o rozložení úseků věnujících se jednotlivým vedlejším postavám jsme ostatně pojednali výše).

Jednotlivé postavy jsou mezi sebou často porovnávány. Účelem tohoto postupu je buď zdůraznění mezigeneračních souvislostí, anebo konkretizace myšlenek hlavní postavy. Uvedeme si pro tyto dva postupy příklady. V prvním z nich se setkáváme s porovnáváním mužské linie jednotlivých generací a větví rodiny: „Byla doma ve všem první, na posledním místě můj dědeček. Sám si určil a celý život neopouštěl nejskromnější místo. Vždyť těch, které tak rád a ochotně před sebe pustil, ženy a dcery, si vážil víc než sebe. Jinak to nemohlo být.“

Děti jsou přeci důležitější než děda, myslí si teď matka. Tak to znám i já. Napřed žena a děti, soudí otec. Platilo to i u nich doma. I můj druhý dědeček měl v rodině vyměřeno nejskromnější, ač už ne tak skromné místo. Ani on ho neopouštěl, i když ne tak docela dobrovolně.“ [s. 58].

Druhá ukázka má složitější stavbu – zobrazuje paralely mezi epizodní a hlavní postavou, tematizuje ovlivnění osudu rodičů kvalitou života dětí a objevuje se tu také motiv dědičnosti: „Před půl rokem jsem ho potkala, ten je asi hodně nemocný, myslela jsem si. [...] Později jsem pochopila. To nebyl nemocný on. Stonala jeho dcera, ta pražská, ředitelka. [...]

Umřela před čtrnácti dny. Na rakovinu krve, té špatné po matce.

Jsem taky kantorka, bývalá. Páter vyklouz. A také jsem něco zdělila po matce – nemoc, kterou měla i její matka.“ [s. 12].

Některé postavy jsou spojeny s osobitými „rekvizitami“ – předměty, které je charakterizují a v některých případech také zastupují. Tak například babiččin bratr František odešel na vojnu se dřevěným kufrem, prababička přinášela z poutě dary v podobě zlatě zdobených hrnků, nemocný prastrýc ze statku sbíral mapy. Další postavy jsou charakterizovány sepětím s jinou postavou/zvířetem nebo místem: postava otce je úzce spjata se svým koněm, děti Jana a Petr v novele vystupují vždy společně, babička patřila ke své tři sta let staré chalupě.

Sepětí postavy a „rekvizity“ bývá vyjádřeno explicitně: „Tenhle prastrýc měl vášeň, která mi ho jasně odlišuje od ostatních, a kvůli ní také mám pro něj hodně sympatií, i když mi není ta vášeň nijak blízká, měl rád mapy.“ [s. 68] Jak jsme uvedli, předměty mohou také postavu významově zastupovat. Dokládá to následující ukázka: „Na statku č. 4 se vystřídaly generace, vzal za své hrneček se psím sádlem, poztrácely se mapy. Na některé frontě zůstal Frantíkův dřevěný kufr [...]“ [s. 71]. Mezi postavami a „rekvizitami“ může existovat hlubší vztah – jejich osudy se mohou propojit: „S tou starou herkou otec víc cítil své vlastní stáří, vždyť mu bylo hodně přes šedesát. Bobík v něm naopak podporoval, co v něm zůstalo mladé, a bylo toho bohudíky pořád dost.“ [s. 14], “[...] i já jsem věděla, že babička snad každou hrst té hlíny měla v ruce [...] Že její prsty s hlínou zahrady na sobě závisejí jako dva tvorové v symbióze; život jedné znamenal život druhé.“ [s. 99].

Hodnoticí rámec je vzhledem k charakteru vypravěče založen na hodnotovém žebříčku hlavní postavy. Znamená to silnou subjektivitu ve vnímání a hodnocení postav. Vzhled i povaha postav jsou líčeny s nadhledem a humorem, špatné nebo do krajnosti vystupňované vlastnosti jsou popsány prostě, nekriticky, bez nápadné snahy o hodnocení. Popis špatných vlastností je vždy vyvážen jmenováním kladných rysů a uveden do souvislostí životního příběhu postavy.

Pokud je postava kladně hodnocena, je tento názor podložen odpovídajícími důkazy a prokázán příklady jednání a chování. Hlavní postava klade důraz především na běžně nedoceňované kvality, jako je skromnost, stálost a klidná povaha. Naopak důvodem k negativnímu hodnocení a ztrátě vážnosti je zejména zpřetrhání základních společenských vazeb, tedy vztahů s rodinou a starými známými, případně sousedy.

Při vnějším popisu si vypravěčka všímá osobitých maličkostí a odlišností, které posléze bez hodnoticího hlediska popisuje. Vzhled pěti vedlejších postav je zcela opomíjen – zvnějšku jsou charakterizovány pouze epizodní postavy. Jazykovým prostředkům vnějšího popisu jsme se již věnovali v příslušné kapitole, na tomto místě tedy pouze připomeneme, že jsou pro něj typická hromaděná adjektiva a přirovnání (hlavně ke zvířatům).

Vzhled postav novely *Psí víno* je ovlivněn okolním prostředím (až mikroprostředím, např. schodiště, dvůr), typickou činností dané postavy a jejími charakterovými rysy. Při prvním představení nové postavy je popsán příznačný obraz, v jakém je/bylo možno danou osobu vídávat: „[...] pamatuji si ho, postával ve vratech stodoly, která vedla do zahrady hned vedle naší, devadesátiletý, neohebný, ale pevný, jako by stařecká ztuhlost nepostihla jen kosti, ale i svaly v obličejí, páteř a povahu [...] [s. 86].

Od vnějšího popisu nyní přesuneme svou pozornost k popisu vnitřnímu. Vlastnosti ve smyslu povahových kvalit jsou jádrem zájmu hlavní postavy. Také při vnitřním popisu se zaměřuje na zvláštní rysy, typické činnosti a také zájmy, vášně, radosti či zvyky. Jejich prostřednictvím vypravěčka postavy přibližuje. Nemusí se nutně jednat o specifické zájmy, jako byly například již zmiňované mapy u strýce ze statku: „Babička, když nemohla dojít do kůlny, mě často posílala pro vajíčka. [...] – Ty máš, co tě těší, běháš si, čteš si knížky, taky chceš mít náký potěšení. A vajíčka, to je zas moje radost.“ [s. 85–84].

Úplný obraz postavy je utvářen v asociačně navazovaných mikropříběžích prostřednictvím líčení minulosti. Životní příběh postavu utváří v její celistvosti. Jak už bylo řečeno, příběhy postav nejsou předkládány chronologicky, ale asociačně. Postavy jsou ve svém příběhu označovány proměňujícími se životními rolami (jimiž ostatně charakterizuje i hlavní postava samu sebe, viz výše), které v některých případech zcela nahrazují jméno (např. u sestry). Vypravěčka nesleduje pouze změny týkající se životních rolí, ale zobrazuje postavu v jejím vývoji. Uvádí souvislosti podmiňující veškeré změny v chování a jednání postav, což umožňuje jejich snazší pochopení.

Na závěr našeho rozboru charakteristiky postav se zmíníme o způsobu, jakým hlavní postava líčí sebe sama. Základním postupem je srovnání: s epizodními postavami majícími podobný osud nebo s předchozími generacemi žen ve své rodině. Popis vlastních záporných vlastností je prostý a úsečný podobně jako u popisu ostatních postav, ale na rozdíl od něj se zde objevují prvky ironie či sarkasmu: „Ale já jsem se matce moc nepovedla, málo síly jsem dala do práce, i když jsem jí dala, kolik jsem jí měla.“ [s. 56].

4.3 Téma

V poslední části této kapitoly bychom se rádi věnovali otázce propojení tématu a postav. V předchozím textu jsme poukázali na velké množství postav, které se v próze vyskytují. Jejich příběhy společně s úvahami hlavní postavy a popisy prostředí tvoří tři hlavní složky tematické výstavby novely. V tuto chvíli tedy můžeme nastínit některé okruhy témat realizovaných právě prostřednictvím postav; podrobněji motivickou a tematickou výstavbu rozvedeme v příslušné kapitole.

Základním tématem novely *Psí víno* je rodina. Od jejího pojetí jako nepřerušené řady generací se odvíjí další motivy: život potomka je delší o poznanou minulost předků; vlastnosti rodičů se mísí v povaze dětí; přáním stárnoucích rodičů je dobrý život potomků. Dalším z motivů je schopnost vyrovnat se se smrtí, případně ztrátou v obecném slova smyslu (téma smrti se objevuje až ve třetině kapitol pojednávajících o postavě babičky).

Hlavní postava zdůrazňuje obecný význam kvality a soustředí se na hledání podstatných prvků, které nejsou vždy zjevné (viz již uváděná citace „Neposlouchám, co mi říká, zato slyším, co nepovídá.“ [s. 57]). Celou prózou se vine uznání poctivé celoživotní práce. Z ní a z moudrosti získané zkušenostmi pramení také oceňovaná sebejistota

a samozřejmost v jednání některých z postav. Otázkou pak zůstává uspokojení, které ustavičná tvrdá práce přináší.

4.4 Závěr

Tímto krátkým souhrnem ukončíme kapitolu o postavách v novele Anny Blažíčkové. V této kapitole jsme se nasnažili představit vypravěče, hlavní, vedlejší a epizodní postavy a způsob jejich vnějšího i vnitřního popisu a v závěru jsme nastínili realizaci některých motivů a témat novely v postavách. Z množství vedlejších a epizodních postav, prostoru, jaký v próze zaujímá líčení jejich životních příběhů, a propojení se základními motivy novely můžeme usuzovat, že postavy představují hlavní prvek tematické výstavby díla.

5 Téma

V poslední kapitole naší práce se pokusíme vyjmenovat, utřídit a popsat základní motivy a témata novely *Psí víno*. Ještě dříve, než přejdeme k jejich popisu, budeme se krátce věnovat námětu prózy.

Námětem novely je prosincová cesta hlavní postavy a jejích rodičů ve vozu taženém koněm do nedaleké vesnice jménem Lišky za účelem vyzvednutí mléka v tamním kravíně a rozvozu nákupu pro sousedy. Hlavní postava absolvuje tuto cestu při jedné z pravidelných návštěv rodičů v době, kdy se prudce zhoršuje zdravotní stav její matky. V průběhu cesty vzpomíná na příběhy jednotlivých sousedů i svých rodinných příslušníků a přemítá o významu rodiny, o životních změnách a ztrátách i o smyslu lidské práce.

Tyto úvahy postupně skládají žebříček hodnot hlavní postavy a také ideovou náplň prózy. V návaznosti na ně můžeme témata novely rozdělit do tří okruhů. Prvním z nich je rodina, druhým ztráta a posledním práce. Těmto třem okruhům se budeme postupně věnovat v dalších částech této kapitoly.

5.1 Rodina

V kapitole pojednávající o postavách jsme stručně nastínili některé motivy, které se vážou k tématu rodiny. Uvedli jsme, že rodina je vnímána lineárně: jako řada jednotlivých členů rodiny všech generací. Z jedné generace na druhou dědičně přecházejí některé rysy: vlastnosti, nemoci nebo zvyky, ale také netradiční jevy jako emoce, kupř. strach: „V té první buňce jejího těla, ze které jsem dál rostla – byla to ještě ona a já už zároveň – byl i její strach.“ [s. 38].

Velký význam je přikládán vlastní minulosti: „Dobrá minulost je nezrušitelná výhoda [...]“ [s. 88]. Tento postoj se projevuje při vnitřní charakteristice postav, jejichž současnost je vždy logickým následkem vlastní minulosti. Hlavní postava připisuje neobvyklý význam zprostředkovaným zkušenostem: opakovaně uvažuje nad tím, že život jedince se prodlužuje znalostí historie předchozích generací rodiny: „Přes matku a babičku jsem byla účastna lecčeho, co jsem sama nezažila, co ale přesto vidím, slyším, hmatám, co držím v paměti, předcházející se s mým narozením [...]“ [s. 98], „Život mých dětí nebude sahat o mnoho dál než k jejich narození. Nevyprávím jim o tom, co bylo [...]“ [s. 100].

Ačkoli je v novele *Psí víno* tematizována zejména minulost (a společně s ní předchozí generace rodiny), rodinná linie má přesah také do budoucnosti, kterou představují potomci. Štěstí stárnoucích generací je podmíněno zajištěním kvalitního a uspokojivého života dětí. Tento přirozený přístup Blažičková zobrazuje z různých hledisek a dohání ho až do krajnosti: „S padesátikorunou si Barka ihned věděla rady, došla do cukrárny a nakoupila cukroví, zajičky a vajíčka a čokolády, vyprosila si krabici, napsala adresu, donesla na poštu a poslala vnukům, Martiným synům, měla dva, jednu nebo dvakrát se přijeli na babičku podívat. A žila dál na starý způsob, z podmásli a logru, z toho, co jí kdo daroval.“ [s. 87].

Přes popis lineárního chápání rodiny a zdůrazňování minulosti se charakteristikou vzájemné závislosti potomků a pra/rodičů dostáváme k hlavnímu tématu prózy. Leitmotivem novely je ochrana, kterou starší generace poskytují mladším. Generace rodičů a prarodičů tvoří nevědomou (a téměř neuvědomovanou) ochranu dětem. Tato přirozená ochrana vzniká bez vlastního přičinění – plyne z prosté existence starších členů rodiny – a zajišťuje dětem bezpečí a jistotu. Její chatrnost si hlavní postava začíná uvědomovat až ve chvíli, kdy část ochrany s úmrtím prvního členy rodiny mizí: „Jedna hradba, kterou jsem byla chráněná, padla. Něco mně nepřátelského stojí u druhých zdí. Pak zbyde volná cesta ke mně.“ [s. 77].

Před jakým nebezpečím rodiče děti brání? Ačkoli naše otázka není v textu zodpovězena explicitně, nepřímou odpověď lze nalézt v příběhu jedné z epizodních postav, umělce, který i přes svůj vysoký věk stále požívá ochrany své matky: „Dočkal se velkého uznání, a mně také se z jeho díla leccos líbilo, zároveň mi na něm i něco vadilo, jako by mu chyběl jeden rozměr. [...] nerozuměli jsme si, až jsem z netrpělivosti na něj vykřikla svou hlavní výhradu: – Ale vy děláte, jako by neexistovala smrt.“ [s. 79]. Život rodičů poskytuje potomkům ochranu před uvědoměním si existence smrti. Tematizaci smrti se budeme věnovat v další části této kapitoly v rámci širšího kontextu ztráty.

5.2 Ztráta

Druhý okruh motivů novely Anny Blažičkové se týká ztráty. Ztráta – ať už předmětu, vzpomínky nebo citové vazby – spojuje životní příběhy všech postav, je všudypřítomná. Zodpovědnost člověka, který něco „vlastní“, ilustrují úryvky lidové písně

„Blaze tomu, kdo nic nemá“ [s. 36], které jsme citovali v kapitole o jazykových prostředcích.

Nejvyšší formu ztráty představuje smrt; její zneklidňující předzvěst, stárnutí a s ním spojená ztráta sil je zobrazováno v příbězích čtyř z pěti vedlejších postav. Hlavní postava interpretuje smrt jako součást přirozeného koloběhu života a umírání, ale těžce hledá klíč k vyrovnání se s tímto „během života“. V kontrastu se zaměřením na stárnoucí generace a naopak v souladu s vnímáním rodiny jako nepřerušené linie zachycuje první uvědomění smrti svého malého syna: „Já taky umřu? Já nechci umřít! A prababiččiny slzy, které vítaly na svět mou matku, mu prvně tekly z očí ne nad rozbitým kolenem, ale nad během věcí.“ [s. 38].

K motivu smrti se váže zřejmě nejvýraznější a nejrozsáhlejší metafora novely, hrdliččino houkání. Její stavbu jsme podrobně popsali v kapitole o jazykových prostředcích, nyní bychom se chtěli zmínit o jejím intertextovém charakteru. Houkání hrdličky v *Psím víně* představuje předzvěst smrti. Tímto významem vstupuje do přímého rozporu se svým zřejmě nejznámějším českým literárním pojetím – Máchovou hrdličkou, jejíž „zval ku lásce hlas“¹¹. Souvislost mezi těmito dvěma metaforami je ještě podpořena vývojem tropu v *Máji*, kde hrdlička postupně volá všechny umírající postavy. Skrytá hrozba v Máchově pojetí se však v próze Anny Blažičkové projevuje naplno.

Ke smrti se nemusejí vázat pouze negativní konotace: prostřednictvím soucitu, účasti a sdílení pocitů sblížuje jednotlivé postavy a otevírá novou část jejich životního příběhu. Ztráta v obecném slova smyslu je ve druhé polovině prózy pojata jako změna přijímaná s očekáváním: „Už jsem pochopila, že za to, co ztratím, získám něco možná horšího, méně výhodného, ale jiného. Ztráty mi nepůsobily potom jen lítost, ale také vzbuzovaly mou zvědavost, jak je zvládnou a co mě čeká náhradou.“ [s. 89].

Zásadní roli v přijímání ztráty hrají vzpomínky. Jejich prostřednictvím může postava (případně společenství postav) uchovat to, co se ztrácí. Tento motiv představuje klíč k vyrovnání se se ztrátou. Přetrvávají-li ztracené předměty, zemřelé osoby či opuštěná místa ve vzpomínkách postav, jako by vůbec nezaknily: „[...] dokud jakýkoli člověk,

¹¹ Mácha, K. H.: *Máj*. In: *Výbor z díla*. Praha: L. Mazáč, 1942, st. 287.

a nemůže to být nikdo moc mladý, vidí místo, kde se cesta rozdvouje a obtáčí naši louku [...] a vzpomene si, jak voněl vzduch nad růžovým sadem i jak chutnaly mizerné padanky olepené prachem, cesta od křížku na východ pořád ještě vede, i když přes ni přejíždějí nákladní vagóny a vrostly do ní betonové základy paneláků.“ [s. 92–93].

5.3 Práce

Poslední skupina motivů, které se budeme v rámci naší práce věnovat, se týká problematiky lidského konání a práce. Jedním z motivů opakujících se v životních příbězích vedlejších i epizodních postav je vypravěčkou i lidským společenstvím oceňovaná celoživotní tvrdá práce. Na mnoha příkladech vypravěčka ukazuje, že ne vždy tvrdá práce přináší zaslouženou odměnu v podobě uspokojení či materiálního zajištění, ale někdy naopak vede k úspěchanosti nebo uzavřenosti, fyzickému strádání či neschopnosti vnímat a prožívat životní radost. Pokládá tak nepřímou otázku, jaký smysl má lidské konání: „V pilné práci po celý život, jako by někam pospíchali, málo si dopřejí, šetří. [...]

Teď je sama. Manžel jí umřel před dvěma lety [...] Starý Oujirí často sedával dole ve vsi na schůdcích ve dvoře [...]

[...] Nakonec bral od otce i papírové sáčky s hroznovým vínem a pomeranči, to už jeho žena tak nešetřila, a taky minerálku a kousek hovězího, na které dřív byla chuť, a teď už ne, rohlíky místo chleba.“ [s. 41]

Jedním ze smyslů lidského konání může být naplnění očekávání druhých osob („Ale já jsem se matce moc nepovedla, málo síly jsem dala do práce, i když jsem jí dala, kolik jsem jí měla.“ [s. 56]). To se tematizuje v kontrastu s individualizmem některých postav. Nezávislost jedince na společenských normách a sebejistota založená na prostotě a opravdovosti postavy jsou vypravěčkou oceňované povahové rysy: „Jindy otevře vrátka, přijde otcí k cestě povědět, co by na zítřek chtěla koupit, stojí chvílku a dívá se za námi. Stojí-li a dívá se, jen tak, znamená to pro mne, že se člověk smí i ve dne v pilné práci pro nic za nic na moment zastavit, dá-li nám brambory, беру to tak, že je správné dát občas druhému košík brambor.“ [s. 34].

K motivu práce se váže také otázka osobního vkladu. Práce odvedená s péčí, pozorností a láskou má některé přidané hodnoty, jako je trvanlivost, znatelný původ, historie. Hlavní postava v následující ukázce přiznává, že teprve pod vlivem nabytých

zkušeností dospívá k ocenění tradičních hodnot. Kladení důrazu na tradiční žebříček hodnot můžeme označit za ideový rámeček novely Anny Blažickové. „Teprve po letech jsem se sama sebe začala ptát, proč je v povaze moderních věcí, že k málokteré z nich se dá přilnout, a nejistě si odpovídat opět otázkou, jestli snad věc, která s pozorností a láskou nebyla dělána, může pozornost a zaujetí vzbuzovat [...]“ [s. 99].

5.4 Závěr

V této kapitole jsme představili základní motivy novely *Psí víno*, uspořádali jsme je podle významové spojitosti a doložili jsme je názornými ukázkami z textu. Z naší práce je patrné, že tematická výstavba novely je velice bohatá a bylo by možné věnovat jí podstatně větší prostor.

6 Závěr

Cílem této práce byl literárněvědný rozbor novely *Psí víno* autorky Anny Blažíčkové s východiskem v monografii Karla Hausenblase *Výstavba jazykových projevů a styl*¹². V následujících odstavcích se pokusíme shrnout nejvýraznější rysy prózy tak, jak jsme je popsali v jednotlivých kapitolách.

V první kapitole práce jsme se zaměřili na kompozici: věnovali jsme se formálnímu členění textu do krátkých nenadepsaných kapitol, popsali jsme jejich stavbu s důrazem na dlouhá složitá souvětí; sledovali jsme koherenci textu včetně významové souvislosti mezi úvodními a závěrečnými kapitolami a využitých slohových postupů; v závěrečné části kapitoly jsme popsali konkrétní stavební postupy (stupňování, opakování, spojování a jejich aktualizace).

Ve druhé, nejrozsáhlejší kapitole jsme se věnovali jazykové výstavbě prózy. Postupovali jsme po jednotlivých jazykových rovinách. Na stylistické rovině jsme se zaměřili na užitou slovní zásobu, jazykové prostředky slohových postupů a komiku (zvláště jazykovou). V části o syntaxi jsme navázali na popis větné stavby a rozšířili ho o přehled konkrétních prostředků. Na lexikologické rovině jsme popsali příznakovou slovní zásobu, motivaci lidovým jazykem a víceslovná pojmenování (hl. metaforické tropy). V poslední části práce jsme se věnovali popisu morfologické roviny jazyka – pravopisných jevů (zastarávajících a ustupujících), hovorových a nespisovných prvků. Všechny popsané jevy jsme pro větší názornost hojně dokládali ukázkami z textu Anny Blažíčkové.

Ve třetí kapitole jsme se zabývali pojetím postav. V její první části jsme charakterizovali personálního vypravěče, hlavní postavu, vedlejší postavy včetně jejich rozvrstvení v textu a epizodní postavy, kterých se v novele vyskytuje velké množství. Druhá část této kapitoly se zaměřovala na způsoby vnějšího a vnitřního popisu postav – porovnávání, asociativní navazování, význam rekvizit. V závěrečné části jsme sledovali realizaci motivů a tématu prostřednictvím postav.

¹² Hausenblas, K.: *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha: Universita Karlova, 1971.

V poslední, čtvrté kapitole jsme se pokusili zachytit základní motivy novely. Utřídili jsme je podle významu do tří skupin – rodina, ztráta, práce. Popsali jsme, že rodina je vnímána ve významu úzce propojené rodové linie, ve které život předků představuje ochranu potomků před smrtí. Tematizaci smrti jsme se věnovali v další části kapitoly v rámci širšího kontextu ztráty. Na závěr jsme nastínili pojetí lidské práce a žebříčku hodnot.

Pokusili jsme se vyjmenovat, utříditi a popsat specifické prvky formální a tematické výstavby s ohledem na požadovaný rozsah práce. Novela *Psí víno* je velmi jazykově (především po lexikální stránce) a tematicky bohatá, i přesto se dosavadní recenzenti tvorby Anny Blažíčkové věnovali především poslední publikované práci autorky, obsáhlé vzpomínkové próze *Ted' něco ze života* (2012). Porovnání motivické a tematické výstavby a její formální realizace v těchto dvou prózách by mohla přinést zajímavé poznatky nejen o literárním vývoji autorky. V případě podrobnějšího rozboru novely *Psí víno* by se jeho autor mohl zaměřit na pojetí prostoru a času a realizaci tématu v těchto složkách či na motivy snu, které jsme do naší práce nezahrnuli.

7 Seznam použité literatury

7.1 Primární literatura

Blažíčková, A.: *Psí víno*. Praha: Práce, 1992.

Blažíčková, A.: *Psí víno*. Praha: Triáda, 2010.

7.2 Sekundární literatura

Borecký, V.: *Teorie komiky*. Praha: Hynek, 2000.

Červenková, J.: *Anna Blažíčková, Psí víno*. In: Literární noviny 4, 1993, č. 12.

Čmejrková, S., Daneš, F., Světlá, J.: *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda, 1999.

Filipec, J.: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2012.

Harpáň, M.: *Teória literatúry*. Bratislava: ESA, 2009.

Hausenblas, K.: *Od tvaru k smyslu textu*. Praha: FF UK, 1996.

Hausenblas, K.: *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha: Universita Karlova, 1971.

Heřman, Z.: *Nazpátek do končin dětství*. In: Svobodné slovo 49, 1993, č. 38.

Hodrová, D.: *Místa s tajemstvím*. Praha: Koniasch Latin Press, 1994.

Jirkalová, K.: *Tam, kde roste jen psí víno*. In: Lidové noviny 23, 2010, č. 222.

Karlík, P., Nekula, M., Rusínová, Z.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 1995.

kol. aut.: *Pravidla českého pravopisu*. Olomouc: FIN publishing, 1999.

Mácha, K. H.: *Máj*. In: *Výbor z díla*. Praha: L. Mazáč, 1942.

Novotný, V.: *Paličkovaná próza*. In: Mladá fronta Dnes 4, 1993, č. 4.

Nünning, A., Trávníček, A., Holý, J. (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno, Host, 2008.

Petříček, M.: *Překvapení v próze*. In: Tvar 3, 1992, č. 49.

Pistorius, V.: *Jak se dělá kniha*. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2005.

Píša, V.: *Na jaře po dlouhé nemoci...* In: *Nové knihy 2*, 1993.

Vlašín, Š.: *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.

7.3 Internetové zdroje

Svadbová, B., Šubrtová, M.: *Anna Blažičková. Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 2008-08-31 [cit.2014-08-16]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=25&hl=bla%C5%BE%C3%AD%C4%8Dkov%C3%A1+>.

